

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академичната длъжност *професор* в Професионално направление Филология 2.1., Научна специалност Български език съгласно обявата в ДВ, бр. 22/ 15.03.2019 г. с кандидат: д-р Ивона Карачорова-Шуманова, доцент в Секция за история на българския език при Института за български език – БАН.

Рецензент: Диана Петрова Иванова, д.ф.н., професор в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № РД 0914 от 07.05.2019 г. на директора на Института за български език – БАН проф. д-р Светла Коева (въз основа на решение на Научния съвет на ИБЕ (Протокол № 12/22.04.2019 г.) съм утвърдена за член на научно жури относно осигуряване на процедура за придобиване на академичната длъжност професор на доц. д-р Ивона Карачорова.

Във връзка с процедурата са представени следните научни трудове, публикувани в периода след хабилитацията (2000 г.): една монография, 2 студии, 35 статии (и още 4 под печат), 10 доклада от научни форуми, 3 рецензии, 2 персоналии, една хроника, 2 научнопопулярни статии.

Научната продукция на Ивона Карачорова **преди процедурата за доцент** се състои от 3 студии, 5 статии и 3 хроники. Участва като съавтор в съставянето на едно учебно помагало: Христоматия по историческа граматика на българския език. С., 1987 (съвместно с Т. Лалева и Т. Славова).

2. Обща характеристика на научната, научно-приложната и педагогическата дейност на кандидата

В професионалния си път И. Карачорова има 20-годишен стаж като университетски преподавател. От 1997 до 2016 г. води лекционен курс по старобългарски език, история на българския език и църковнославянски език във Филологическия факултет ПУ „Паисий Хилендарски“, а в периода 2011-2017 г. във Философско-историческия факултет на същия университет. Към педагогическата и научноизследователската ѝ дейност трябва да добавим и подготовката на един успешно защитил докторант.

Участва като член и председател в научни журита по процедури за академични длъжности и научни степени. Автор е на 18 становища (5 - за длъжността професор, 6 - за длъжността доцент, 2 за НС „доктор на науките“, 5 – за ОНС „доктор“) и на една рецензия на дисертационен труд за ОНС „доктор“. Отделно има публикувани рецензии на 3 книги в научни периодични издания, била е автор и на 8 анонимни рецензии.

Активност проявява и в проектната дейност – участвала е общо в 10 проекта: 2 международни и 8 национални; на два от тях е била ръководител. Част от проектите са вътрешноинститутски и са свързани с проучване на културноисторическото наследство – приоритетна проблематика, залегнала в националната научна стратегия на България. Проектът „Изследване и издаване на писмени паметници от IX до XIX век като част от културноисторическото наследство и националната идентичност“ (2009-2014) е широкомащабен и обхваща книжнината от близо десет века. Ръководител е и на проекта

„Лексикографски и лексиколожки изследвания на произведенията на Патриарх Евтимий“ (2015-2017), завършил също успешно. Съвместната работа (между ИБЕ и Института за лингвистика на Румънската академия на науките, както и между ИБЕ и Института за славянознание при РАН) намира израз и в осъществяване на други два изследователски проекта, в които И. Карачорова участва: „Диастратично вариране на лексиката на стария български и стария румънски език“, 2017-2019 и „Език и култура през епохата на глобализация“).

3. Основни научни и научно-приложни приноси

И. Карачорова е позната в научните среди като специалист с изследванията си върху Стария завет, и по-точно с работата върху Псалтира, и е сред най-добрите познавачи на тази проблематика. За това говорят резултатите от нейните проучвания, като се започне от докторската ѝ дисертация върху редакциите на Славянския псалтир (една от най-употребяваните в богослужението книги). Този първоначален труд слага основата, върху която тя гради по-нататъшното си научно творчество. С годините И. Карачорова задълбочава интереса си по тази проблематика, като разширява обсега и ракурсите на изследване на псалтирната традиция.

В настоящето изложение ще бъдат разгледани трудове, публикувани след придобиване на академичната длъжност доцент през 2000 г. (една монография, 2 студии, 35 статии, 10 доклада - общо 48).

Като основен труд сред разглежданата научна продукция е монографията „Боянски псалтир. Среднобългарски ръкопис от XIII век“ (352 с.), 2017 г. Боянският псалтир е най-старият псалтирен препис, съхраняван в България. Ръкописът (изписан на пергамент, 115 листа) съдържа предисловие, самия текст на Псалтира (с добавени девет листа, написани през XIV век), част от библейските песни, следващи по принцип псалмите. Липсва заключителната част.

Към паметника е проявяван интерес през годините, публикувани са отделни статии по различни въпроси, но липсваше цялостно изследване на паметника. На това предизвикателство откликва И. Карачорова, която по завиден професионален начин се справя с нелеката задача да представи паметника в пълнота. И резултатът е налице – както самото изследване, така и издаването на текста обогатява с нов принос българската медиевистика. Книгата се състои от две части: изследване, съпроводено с цялостно описание и анализ на паметника: състав на книгата, палеографски и кодиколожки особености, графична система, правопис и фонетика, морфология, синтаксис, лексика. Втората част е наборен текст на ръкописа, а в Приложението са дадени 20 цветни фотокопия на отделни негови страници.

Палеографското описание е детайлно и прецизно направено, отбелязани са особеностите при изписването на отделните буквени знаци, знаците за числа, съкращенията, надредните, препинателните, завършителните знаци и др. По някои графични и правописни характеристики на Боянския псалтир (напр. удвояването на и) И. Карачорова определя влиянието, което идва от рашката школа; установява също така наличие на западнобългарски диалектни особености, а с оглед на други локализиращи го черти (замяна на ж с а, на а с ж, ъ > о и др.), тя съвсем правилно го причислява към **югозападните български говори**. По други характерни западнобългарски особености изследователката намира връзка между Боянския псалтир и някои новозаветни книги от

XIII в., главно евангелия (Банишко, Кюстендилско, Македонско и Боянско).

Чрез графичното изразяване на определени гласни и съгласни И. Карачорова открива настъпили фонетични промени при тях, което е важен извод с оглед на развоя на българската фонетична система.

От ексцерпирания материал са изведени интересни примери и за лингвистичната характеристика на паметника: предаване на лексикални заемки, езикови особености, свързани с морфологията и синтаксиса. Авторката, сравнявайки ръкописа с описания на други паметници, открива принадлежността им към писмената традиция от XIII век. И в Боянския псалтир, както и при другите паметници от XIII в., се забелязват характерните за среднобългарския период явления: при имената – смесване на окончанията от различните склонения – резултат от разколебаване на падежната система; при прилагателните – все още запазен синтетизъм при формите за сравнителна степен и мн. др.

Всички тези посочени нови данни от различни равнища (графично, правописно фонетично, морфологично и синтактично) допринасят за **потвърждаване на изказани в науката мнения**, а именно, че паметникът е от втората половина на XIII в.).

Текстологичната работа по установяване на принадлежността на даден паметник към определена редакция е изключително трудоемка и изисква висока компетентност. В случая авторката сравнява текстовете на 18 псалтира и на основата на общи черти и сходство по отношение на разночетенията тя отделя група паметници от XIII век, към които принадлежи и Боянският псалтир. И което е най-важното – И. Карачорова доказва, че тази група псалтири (Болонски, Григоровичов, Радомиров и Синайски сръбски № 8), заедно с Боянския, отвежда към първоначалната (архаичната) редакция на Славянския псалтир, което е още един принос в изследването.

Определянето на принципите на изданието, разчитането на самия текст (претърпял неблагоприятни въздействия в хода на времето) с характерните за епохата съкращения, надредни знаци, използване на *scripta continua* са също важни дейности, с които авторката се е справила отлично. С убедителните си аргументи – резултат от прецизна работа и задълбочен анализ, Карачорова представя един забележителен труд с безспорен принос не само към българската, но и към славянската медиевистика, като обогатява изследователското поле с данни, които имат отношение към историята на славянския псалтир в различните му редакции.

Многобройни и разнообразни са темите и проблемите, свързани със славянския Псалтир, върху които авторката спира вниманието си и разработва детайлно в студии и статии. Съответно всяка нейна статия носи нови факти и приноси, които са многобройни, но поради ограниченията в обема на рецензията ще отбележим най-значимите.

Библейската текстология е трудна, но затова пък интересна област, която изисква освен висока специализирана подготовка и всеотдайност и търпение – качества, които И. Карачорова притежава. Един от значимите приноси на авторката е установяване на редакциите в развоя на псалтирния текст. На тази тема тя има редица разработки, в които чрез съпоставителен анализ определя псалтирните редакции от XIV век на основата на библейските песни (вж. статията „Към изучаването на псалтирните редакции от XIV в. (библейски песни)“). Разширява обсега на изследваните псалтирни

пааметници, описвайки особеностите на конкретни ръкописи. Спира се и на специфични и по-малко разработвани теми, каквито са псалтирните предисловия, които дават много ценна религиозно-философска, културноисторическа и лингвистична информация за епохата, както и за самия жанр. Евристичните моменти я съпровождат и при изследванията ѝ върху състава на псалтирите, при които авторката открива нова катена в ръкопис от Хилендарския манастир.

Много от разработките на И. Карачорова се отнасят към конкретни пааметници, които тя описва и анализира с оглед на техните графични, правописни и лексикални особености. Такова задълбочено изследване прави върху материал от Радомировия псалтир, един от най-ценните псалтирни ръкописи в сбирката на Зографската света обител от края на XIII век.

Библейските песни (откъси от отделни книги на библията и близки по поетичност до псалмите) в славянската ръкописна традиция е друга предпочитана тема и предмет на проучване, в резултат на което авторката прави важни научни открития. Чрез наблюдения, ексцерпция и анализ на 82 псалтира тя изследва библейските песни в славянската ръкописна традиция – техният състав, текст, тълкувания, оглавления, брой на песните, номерация и поредност, И. Карачорова прави следните изводи: текстовете представят двете традиции във византийската богослужебна практика – ранна константинополска и по-късната палестинска (йерусалимска), като първата с засвидетелствана само в глаголическия Синайски псалтир от XI в., а всички останали отразяват палестинската традиция, която чрез 9-те песни повлиява върху канона. В такава насока са статиите: „Особености в текста на Радомировия псалтир“ (1991); „Към изучаването на библейските песни в славянската ръкописна традиция“, 2005; „Към изучаването на псалтирните редакции от XIV в. (библейски песни)“, 2005; „Новооткривена катена на Псалтиру у рукопису из Хилендарског манастира“. Непременно трябва да се отбележат и енциклопедичните ѝ статии за Псалтира в редица академични издания: „Старобългарска литература. Енциклопедичен речник“ и в трети том на „Кирило-Методиевска енциклопедия“.

Една значима част от публикациите на И. Карачорова са свързани с разкриване на лексикалното богатство на старобългарския език. Благодарение на лексикалните ѝ находки (вкл. с лексикографската обработка на новооткрита част на Синайския псалтир от XI в.) Старобългарският речник на ИБЕ (в допълнението на т. 2) се увеличава с 118 новооткрити лексеми. Освен този ѝ принос тук трябва да добавим и откритите от изследователката нови значения на познати лексеми и словосъчетания. Авторката има принос и за разширяване на познанието за словното богатство на Преславската школа: изследвайки Теодоритовия тълковен псалтир, късен препис от XVI в., определян като преславска редакция, тя открива и разночетения, характеризиращи както самия източник, така и преславската лексика.

4. Отражение на научните публикации на кандидата в нашата и чуждестранната литература

Авторката е посочила 68 забелязани от нея цитирания от известни български и чуждестранни учени (Св. Николова, Т. Славова, Е. Мирчева, Е. Коцева, А. Димитрова, М. Димитрова, Е. Мусакова, М. Спасова, А. А. Алексеев, В. С. Ефимова, В. Криско, А. Шулиц, Ф. Томсън, С. М. MacRobert и др. Цитиранията са в български, полски, руски и

македонски издания. Цитирани са приносите ѝ за новооткрити и неизследвани текстове (напр. текстовете на катена в два хилендарски ръкописа и в новооткрита част на Синайския псалтир), а също изследванията ѝ за състава на Псалтира и за ръкописните му преписи; изучаването на славянските библейски книги с тълкования. Познати и цитирани са нейни студии и статии, посветени на старобългарските редакции на Псалтира от XIII – XIV в. (Кирило-Методиевския старобългарски превод на Псалтира), изследванията върху апокрифните молитви против зли сили и болести; както и по лексикални и словобразователни въпроси. Често цитирани са и нейните статии за Паримейника и Паренесиса в Кирило-Методиевска енциклопедия, т. 3, а също текстове от История на българската средновековна литература.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След запознаване с представените за конкурса материали и научни трудове, публикувани след придобиване на академичната длъжност доцент, мога да отбележа, че постигнатите от авторката резултати в научноизследователската и учебната дейност съответстват на специфичните изисквания на Правилника на ИБЕ към БАН за приложение на ЗРАСРБ. Публикациите показват доц. д-р Ивона Карачорова като специалист с необходимата професионална компетентност в научната област по конкурса. В работите ѝ са налице научни и научно-приложни приноси, получили национално и международно признание. Това ми дава основание да оценя високо постиженията на авторката и да гласувам за изготвяне на предложение от Научното жури до Научния съвет на Института за български език за избора на доц. д-р Ивона Карачорова на академичната длъжност ‘професор’ в ИБЕ към БАН по област на висше образование 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2.1. Филология (Български език).

Дата: 26.06.2019

Рецензент: